

УДК 378:376-056.26

Маршалковська Вероніка Володимирівна,
дефектолог-логопед, методист Одеського обласного ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти
КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»,
м. Одеса, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті розглядаються особливості логопедичної роботи з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення в умовах інклюзивної освіти, особливості мовлення дітей з тяжкими порушеннями мовлення дошкільного віку, логопедична робота для подолання мовленнєвих порушень, етапи корекційно-логопедичної роботи сумісно з медициною. Говориться про те, що діти з тяжкими порушеннями мовлення потребують довготривалого, системного, індивідуального підходу в логопедичній допомозі. Логопеди в умовах інклюзивної освіти планують логопедичну роботу наступним чином: на фронтальних, підгрупових заняттях з усіма дітьми вивчають програмний матеріал, направлений на підготовку артикуляційного апарату, а на індивідуальних заняттях здійснюється корекційна робота. Діти з тяжкими порушеннями мовлення потребують довготривалої, систематичної та індивідуальної логопедичної допомоги. Автор наголошує на тому, щоб отримати успіхи в логопедичній роботі важливо дотримуватися наступних вимог: довготривала співпраця, дотримання порад спеціалістів, дотримання однієї корекційної лінії, систематична корекційно-розвиткова робота, залучення фахівців з різних сфер. Розроблено алгоритм організації роботи з немовленнєвою дитиною в інклюзивному просторі освітнього закладу.*

***Ключові слова:** тяжкі порушення мовлення, інклюзивна освіта, фонетика, корекція, моторика, дефект.*

Актуальність. Розвиток інклюзії в Україні набирає обертів. Діти з особливими освітніми потребами мають можливість отримати якісну освіту у комфортних умовах, у загальноосвітніх закладах. Одна з найбільш поширених категорій дітей з особливими освітніми потребами, які навічаються в умовах інклюзивного навчання – це діти з тяжкими порушеннями мовлення. Відомо, що мовлення розвивається за допомогою слуху, зору та спілкування. І це частина природних складових розвитку мовлення дитини, інша частина – педагогічні умови, корекційні методи, що сприятимуть і мовленнєвому, і загальному розвитку дитини з особливими освітніми потребами. Тому питання основних напрямків роботи дітей з тяжкими порушеннями мовлення в умовах інклюзивного середовища є актуальним.

Огляд літератури. Сучасні пріоритетні напрями корекційної роботи з дітьми із тяжкими порушеннями мовлення в умовах воєнного стану розглядають вчені Н. Г. Пахомова, І. В. Баранець. Вони висвітили особливості корекційного впливу та перешкоди до успішного вирішення цієї проблеми. Довели доцільність комплексного впливу на подолання тяжких порушень мовлення у дітей в умовах нервово-психічного напруження та навантаження, екстремальних й психотравмуючих ситуаціях (Пахомова, Баранець, 2022). Провідний фахівець Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Юлія Рібцун розробляє авторські програми роботи з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення, розкриваючи особливості розвитку емоцій у дітей із розладами мовлення, психологічні особливості у дітей із розладами мовлення; виділено діяльнісно-комунікативний аспект емоцій як важливе поєднання практично-дійового, номінативного та семантичного вираження для повноцінної комунікації дітей з порушеннями мовлення. За словами вченої, специфічні закономірності психічного розвитку дітей із тяжкими порушеннями мовлення, існуючі загальні порушення прийому, переробки, збереження та використання вербальної та невербальної інформації, недостатня сформованість уміння проявляти власні соціальні емоції та відповідно емоційно реагувати, порушення мовленнєвого опосередкування, спричинює соціально-психологічну дезадаптацію, породжує мовленнєвий негативізм, утруднює комунікацію з однолітками та дорослими, що потребує цілеспрямованої комплексної компенсаційної, як психологічної, так і логопедичної, роботи (Рібцун, 2020).

Метою статті є визначення особливостей логопедичної роботи з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення в умовах інклюзивної освіти.

Виклад основного матеріалу. В умовах інклюзивної освіти в кожному освітньому закладі планується робота з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення. Ознаки ТПМ: загальний недорозвиток мовлення тяжкого ступеня, різко виражена обмеженість засобів мовленнєвого спілкування, збережена слухова функція, первинно збережена інтелектуальна функція. (За визначенням Л. С. Волкової). До тяжких прийнято відносити такі мовленнєві дефекти, при яких страждає експресивне (зовнішнє)

мовлення, в результаті чого дитина має труднощі у встановленні контакту з навколишнім середовищем. Діти можуть розуміти звернену до них мову, але виразити її не в стані. Такими мовленнєвими порушеннями є: алалія – відсутність або недорозвиток мовлення внаслідок органічного ураження мовленнєвих зон кори головного мозку у внутрішньоутробному чи ранньому періоді розвитку дитини; афазія – повна чи часткова втрата мовлення, обумовлена локальним ураженням головного мозку; ринолалія – порушення тембру голосу та звуковимови, обумовлене анатомо-фізіологічними дефектами мовленнєвого апарату; дизартрія – порушення вимовної сторони мовлення, внаслідок недостатньої інервації мовленнєвого апарату; а також загальний недорозвиток мовлення, що супроводжується заїканням – порушенням темпо-ритмічної організації мовлення, обумовлене судомним станом м'яз мовленнєвого апарату.

Теоретичними основами інклюзивного навчання та виховання дітей з ТПМ в нашій країні послужили концептуальні ідеї О. Калужної, В. Андрєєва, концепції інтегрованого та інклюзивного навчання І. Мартиненко, С. Миронової (Колодич, 2020; Мартиненко, 2016; Миронова, 2022). А також концептуальні положення про необхідність включення кожної дитини з особливими освітніми потребами (ООП) в освітній простір, закріплені в Конвенції про права дитини (1989); концептуальні положення Саламанської декларації про освіту осіб з особливими освітніми потребами 1994 року (Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, 2017).

Особливості інтелектуального розвитку дітей з ТПМ:

- органічне ураження;
- первинне порушення;
- вторинне порушення;
- порушення соціальної адаптації.

Особливості емоційно-вольової сфери дітей з ТПМ: нестабільне емоційне тло, переваги процесів збудження над процесами гальмування, роздратованість, тривожність, невротоподібні стани, дитячі страхи, загальна психічна розгальмованість.

Особливості моторного розвитку дітей з ТПМ: порушення загальної моторики, порушення артикуляційної моторики, спастичність або ригідність м'язів, неможливість м'язового контролю.

Діти з тяжкими порушеннями мовлення потребують довготривалої, систематичної та індивідуальної логопедичної допомоги. Логопеди в умовах інклюзивного середовища планують логопедичну роботу наступним чином: на фронтальних, підгрупових заняттях з усіма дітьми вивчають програмний матеріал, направлений на підготовку артикуляційного апарату, а на індивідуальних заняттях здійснюється корекція вимовної сторони мови і просодики. Діагностика та постановка діагнозу здійснюється за участі медичної експертизи, виходячи із комплексної оцінки стану здоров'я і ступеню життєдіяльності в залежності з класифікаціями та критеріями, затвердженими Міністерством охорони здоров'я України. Медичне втручання в корекційній роботі: консультування, діагностика, оперативні втручання, медикаментозна підтримка.

Питання ранньої діагностики та корекції порушень мовлення є актуальним. Можливості, втрачені в молодшому шкільному віці, представляють значну проблему в старшому віці, оскільки розвиток психічних процесів затримується, компенсаторні та адаптаційні можливості організму ослаблюються. Дошкільний вік – найкращий період для корекції психічних функцій. Тому дошкільне інклюзивне середовище являється першою найважливішою ступеню в розвитку дітей та корекції наявних дефектів, оскільки складає основу подальшого життя та діяльності дітей з ООП. Організувати корекційну роботу в ранньому віці можливо, якщо була рання діагностика, визначення причин, комплексний корекційний вплив, корекція в повсякденному житті.

Логопедична робота при алалії:

- визначення виду (сенсорна, моторна);
- визначення основних труднощів;
- робота над диференціацією мовленнєвих звуків або над формуванням правильних артикуляційних укладів;
- збагачення пасивного словникового запасу;
- введення альтернативної додаткової комунікації (АКД);
- підтримка мотивації до спілкування.

Логопедична робота при афазії:

- визначення виду;
- визначення основних труднощів;
- робота над втраченими функціями;
- робота над мисленнєвими та мнестичними функціями;
- збагачення пасивного словникового запасу;
- введення АКД;

- підтримка мотивації до спілкування.

Логопедична робота при дизартрії:

- визначення уражених ділянок, ступеню важкості, м'язового тону, можливості до координації рухів;

- визначення основних труднощів;
- правильна організація процесу харчування;
- організація робочого та ігрового місця дитини у відповідності до потреб;
- розвиток мисленнєвих функцій;
- введення АКД;
- підтримка мотивації до спілкування.

Логопедична робота при ринолалії:

- визначення уражених ділянок;
- визначення основних труднощів;
- правильна організація процесу харчування;
- введення АКД;
- підтримка мотивації до спілкування.

Логопедична робота при заїкуванні:

- визначення виду;
- визначення основних труднощів;
- дотримання рекомендацій психолога щодо збереження емоційного стану дитини;
- дотримання медичних рекомендацій щодо організації процесу харчування та дихання, виконання фізичних вправ;

- підтримка мотивації до спілкування.

Логопедична робота при загальному недорозвитку мовлення:

- формування та розвиток лексико-граматичних засобів мови;
- формування та розвиток фонематичного слуху;
- формування та розвиток складової структури слова;
- формування правильної звуковимови;
- формування та розвиток зв'язного мовлення;
- підготовка до оволодіння грамотою.

Важливою також є робота з батьками дітей з ТПМ. Щоб отримати успіхи в логопедичній роботі важливо дотримуватися певних пунктів, а саме – довготривала співпраця, дотримання порад спеціалістів, дотримання однієї корекційної лінії, систематична корекційно-розвиткова робота, залучення фахівців з різних сфер.

Розвиток інклюзивного середовища є одним із основних напрямків модернізації української системи освіти. Інклюзія – забезпечення рівного доступу до навчання для всіх учнів з урахуванням різноманіття освітніх потреб та індивідуальних можливостей. Враховуючи високу можливість отримання освіти учнями з тяжкими порушеннями мовлення в умовах інклюзивного навчання, проектом постанови передбачається припинення набору таких учнів до 1-го класу спеціальних шкіл та створення умов для їх поступового переходу в заклади загальної середньої освіти». Алгоритм організації роботи з немовленнєвою дитиною в інклюзивному просторі освітнього закладу: логопедична діагностика; психологічна діагностика; створення ППР командою супроводу; корекційно-розвивальні логопедичні заходи; підтримка усіма учасниками психолого-педагогічного супроводу; підтримка батьками в домашніх умовах.

Висновки. Огляд психолого-педагогічної літератури показав, що в Україні постійно зростає кількість дітей молодшого шкільного віку, у яких діагностуються порушення усного і писемного мовлення, що зумовлюють труднощі в оволодінні ними програмами навчання в умовах загальноосвітнього навчального закладу. У зв'язку з цим особливого значення набуває обізнаність вчителя початкових класів, або вихователя із основними видами порушень мовлення у дітей, способами їх діагностики, особливостями формування мисленнєво-пізнавальної діяльності дітей із ПМР, а також його готовність до організації та створення належних освітніх умов для дітей із ПМР, наданні їм елементарної логопедичної допомоги у навчально-виховному процесі ЗНЗ в умовах інклюзивного навчання.

Діти з ТПМ – одна із розповсюджених груп серед дітей, що мають дефекти розвитку. Вони, як і всі діти з ООП, потребують здорового соціального оточення, психолого-педагогічного супроводу, індивідуальних освітніх маршрутів. Для кожного закладу освіти характерні свої особливості та пріоритетні напрямки роботи. Одні роблять акцент на соціально адаптованих для дітей з ТПМ дошкільних навчальних програмах, інші – бачать успіх інклюзивної освіти в особливій формі чи моделі навчання дітей даної категорії. На сьогоднішній день в нашій країні є всі можливості

для навчання в умовах інклюзивного середовища дітей з тяжкими порушеннями мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виповська, Л. (2020). Розвиток компетентностей у дітей з особливими освітніми потребами. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. Вип. 1. 46-50.
2. Колодич, О. (2020). Розвиток мовленнєвої компетентності дітей з особливими освітніми потребами як засіб комунікативної активності. *Нова педагогічна думка*. 1. 47-50.
3. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. (2017). Нац. Асамблея людей з інвалідністю України. 41.
4. Мартиненко, І. В. (2016). Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення : *монографія*. Видавництво ДІА.
5. Миронова, С. П. (2022). Методика проведення корекційно-розвиткових занять з дітьми з порушеннями пізнавальної діяльності: *навчальний посібник*.
6. Пахомова, Н. Г., Баранець, І. В. (2022). Напрями корекційної роботи з дітьми із тяжкими порушеннями мовлення в умовах воєнного стану. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Випуск 43. 55-63. <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/39048>
7. Рібцун, Ю. (2020). Розвиток емоційної сфери дітей із тяжкими порушеннями мовлення. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 16.

REFERENCE

1. Vypovska, L. (2020). Rozvytok kompetentnosti u ditei z osoblyvymy osvritnimy potrebamy. *Pedahohichni innovatsii: idei, realii, perspektivy*. Vyp. 1. 46-50.
2. Kolodych, O. (2020). Rozvytok movlenniievoi kompetentnosti ditei z osoblyvymy osvritnimy potrebamy yak zasib komunikativnoi aktyvnosti. *Nova pedahohichna dumka*. 1. 47-50.
3. Konventsia OON pro prava osib z invalidnistiu. (2017). Nats. Asambleia liudei z invalidnistiu Ukrainy. 41.
4. Martynenko, I. V. (2016). Osoblyvosti komunikatyvnoi diialnosti ditei starshoho doshkilnoho viku z tiazhkymy porushenniamy movlennia : *monohrafiia*. Vydavnytstvo DIA.
5. Myronova, S. P. (2022). Metodyka provedennia korektsiino-rozvytkovykh zaniat z ditmy z porushenniamy piznavalnoi diialnosti: *navchalnyi posibnyk*.
6. Pakhomova, N. H., Baranets I. V. (2022). Napriamy korektsiinoi roboty z ditmy iz tiazhkymy porushenniamy movlennia v umovakh voiennoho stanu. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Serii 19. Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykhohiia*. Vypusk 43. 55-63. <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/39048>
7. Ribtsun, Yu. (2020). Rozvytok emotsiinoi sfery ditei iz tiazhkymy porushenniamy movlennia. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy*. 16.

Veronika Marshalkovska,

Speech and language pathologist,
methodologist of Odesa Regional Resource Center of Inclusive Education Support
of Odessa Regional Academy of In-Service Education,
Odesa, Ukraine

PECULIARITIES OF SPEECH THERAPY WORK WITH CHILDREN WITH HARD SPEECH DISORDERS IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION

Abstract. *The article discusses peculiarities of speech therapy work with children with hard speech disorders in the conditions of inclusive education, speech peculiarities of children with hard speech disorders of preschool age, speech therapy work to overcome speech disorders, stages of corrective speech therapy work compatible with medicine. It is said that children with hard speech disorders need a long-term, systematic, individual approach in speech therapy. Speech therapists in the conditions of inclusive education plan speech therapy work as follows: at face-to-face, subgroup classes, all children study program material directed to the training of the articulation apparatus, and at individual classes corrective work is carried out. Children with hard speech disorders need long-term, systematic and individual speech therapy assistance. The author emphasizes that in order to achieve success in speech therapy work, it is important to comply with the following requirements: long-term cooperation, adherence to the advice of specialists, adherence to one correction line, systematic correction and development work, involvement of specialists from various fields. An algorithm for organizing work with a non-speaking child in the inclusive space of an educational institution has been developed.*

Key words: *hard speech disorders, inclusive education, phonetics, correction, motor skills, defect.*

Дата надходження до редакції: 30 січня 2023 року